

Момчило СПРЕМИЋ
САНУ
Београд

ДЕСПОТ СТЕФАН ЛАЗАРЕВИЋ И “ГОСПОДИН” ЂУРАЋ БРАНКОВИЋ

Апстракт. У раду се разматрају односи између деспота Стефана Лазаревића и “господина” Ђурђа Бранковића у прве три деценије 15. века. До 1411. године ти односи су били непријатељски, да би, након измирења, били срдачни и присни до краја деспотовог живота. У раду су посебно проучавани млетачки документи између 1422. и 1427. године, који се односе на српско-млетачка разграничења у Зети. У име српске државе, преговоре је водио “господин” Ђурађ, који је у почетку иступао у име деспота, а касније све чешће у своје име.

Key words: Serbia, Zeta, Venice, Turkey, despot, “sir”, reconciliation, contract, embassy, delimitation.

Покојна Ружа Ђук бавила се српско-млетачким односима у позном средњем веку. Из те научне области објавила је више радова, међу којима је најзначајнија докторска дисертација “Србија и Венеција у 13. и 14. веку”. Посвећујући овај прилог њеној успомени, скренућу пажњу на неке српско-млетачке везе, које бацају нешто светла на односе између деспота Стефана Лазаревића и “господина” Ђурђа Бранковића.

*

Већ је уочено да је Косовска битка 1389. године посредно донела политичку корист Вуку Бранковићу. “Вук је настојао да својом личношћу и својом облашћу испуни ону празнину која је настала после погибије кнеза Лазара”.¹ Ширио је своју Област и за Дубровчане и Млечане био је, после 1389. године, најважнији српски госпо-

¹ Историја српског народа, 2, Београд 1982, 48 (С:Ђирковић).

дар. Лазаревићи су били потиснути у други план. Ипак, док је Вук био жив, није било отвореног непријатељства с наследницима кнеза Лазара. Он сам морао се до 21. новембра 1392. године потчинити султану, али није, као кнез Стефан, учествовао у биткама на страни Бајазита I. Док је овај ратовао на северним границама Царства, Вук је пошао путем отпора. Зато је султан решио да га сатре. Према каснијем М. Орбину, кнегиња Милица се “обратила Турчину”, који је Вуку “одузео земљу” и бацио га у тамницу. У њој је умро 6. октобра 1397. године.² Султан је дао “синовима кнеза Лазара” Област Бранковића, задржавши за себе само неке стратегијски важне тврђаве. Вуковој жени и деци оставио је толико поседа “да би могли некако живети”.³ Тим поклонима створени су предуслови за будуће сукобе Лазаревића и Бранковића.

Госпођа Мара и синови успели су пред Ангорску битку, подижући благо у Дубровнику и Котору, да откупе своје поседе. Вукови синови примили су обавезу плаћања харача и давања војне помоћи султану. У бици код Ангоре 28. јула 1402. године борили су се на страни истог врховног господара браћа Стефан и Вук Лазаревић и браћа Гргур и Ђурађ Бранковић, представници две већ завађене породице. По повратку, Стефан је у Цариграду, где је добио деспотску титулу, “свезао” и бацио у тамницу сестрића Ђурђа.⁴ Сестрић је успео да се ослободи затвора и да побегне султану Сулејману I, који је постао господар европског дела Турске. Затим се, заједно с одредом Турака, брзо вратио у своју земљу и сачекао ујаке. У новембру 1402. приметна се битка између Бранковића и Лазаревића на Косову, у грачаничком крају, ба два различита места. Победу је однео деспот Стефан. Наравно, тиме нису завршена непријатељства. У току 1403/1404. деспот је “пленио” Ситницу. И каснији М. Орбин зна да деспот “Ушавши, наиме, у земљу Ђурђевићеву, тешко је опустоши”.⁵

² М. Динић, Област Бранковића, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. 26, св. 1-2 (1960) 17-18 = Српске земље у средњем веку, Београд 1978, 162-163.

³ М. Орбин, Краљевство Словена, Београд 1968, 102.

⁴ Константин Михаиловић из Островице, Јаничарове успомене или турска хроника, Споменик Српске академије наука и уметности, 107 (1959) 21.

⁵ М. Орбин, н.д, 105.

Иако су се Лазаревићи и Бранковићи 1404. привремено измирили, у постангорском периоду водили су различиту политику. Мада је деспот Стефан остао у обавези плаћања годишњег данка и давања војне помоћи султану, приближио се Угрима и постао њихов вазал. Од краља Жигмунда добио је Београд, који је узео за престоницу, затим пространи мачвански Банат, као и поседе у Угарској, које су чинили градови, села, рудници. Као краљев вазал, одлазио је на будимски двор и учествовао у раду угарских државних сабора. За то време Бранковићи, дубоко на југу, из свога Вучитрна, нису могли мењати политику. Остали су вазали султана Сулејмана I, коме су повремено одлазили на подворење. Почетком 1406. код њега су били Ђурађ и Гргур. Ђурађ се вратио, док је Гргур “остао код господара”.⁶

Водећи политику различиту од деспота Стефана, Бранковићи су 1409. подржали побуну Вука Лазаревића против брата. Тако је какав-такав мир између две породице пукао као мехур од сапунице. Добивши војску од султана Сулејмана I, Вук је, по речима М. Орбина, дошао у Србију “у пратњи Ђурђа Вуковића”.⁷ Деспот Стефан је, уз помоћ Угара, провалио у Област Бранковића и спалио Приштину. Али, напуштен од многе властеле, морао је да препусти брату јужну половину државе, која се граничила са земљама Бранковића. “И отада брат његов Вук”, записао је Константин Филозоф, “са одељеном му облашћу и благородним који су с њиме, служаше Сулејману, *са сестрићима својим*”⁸ Такво стање није дуго потрајало – брзо је дошло до промене.

У борбама за турски престо, султан Муса погубио је већ 1410. Вука Лазаревића. То је омогућило деспоту Стефану да припоји област брата, а тај догађај имао је далекосежне последице по окупљање српских земаља у оквиру Деспотовине.⁹ Тако је држава де-

⁶ Љ. Стојановић, Старе српске повеље и писма (даље: Повеље и писма), 1/1, Београд-Ср. Карловци 1929, 155-156.

⁷ М. Орбин, н.д., 105.

⁸ Константин Филозоф и његов живот Стефана Лазаревића, деспота српског, изд. В. Јагић, Гласник Српског ученог друштва, 42 (1875) 291-292=Превод: Старе српске биографије 15. и 17. века, превео Л. Мирковић, Београд 1936, 90.

⁹ М. Благојевић, Савладарство у српским земљама после смрти цара Уроша, Зборник радова Византолошког института, 21 (1982) 197=Немањићи и Лазаревићи. Српска средњовековна државност, Београд 2004, 373.

спота Стефана поново оивичавала Област “господина” Ђурђа. Уз деспота је био и “кесар” Угљеша, који је држао Иногошт, Врање и Прешево. Узгред буди речено, византијски цар Манојло II 1410. потврдио је Стефану деспотску титулу.

По “господина” Ђурђа 1411. година била је посебно тешка. Почетком те године удављен је султан Сулејман I, његов врховни господар, кога је од Ангоре верно служио. Далеко од куће, борио се час уз Мусу, час бежећи од њега, јер је био права “дивља звер”. Једини мушки члан породице Бранковић био је на ивици опстанка. У Турској га је гонио Муса, а у Србији је постојала опасност да га нападне деспот Стефан. У борби са два противника није било изгледа за успех, или, како лепо каже Константин Филозоф: “Јер се Ђурађ бојаше да не буде гоњен са обе стране”. Зато је 1411. из ратног табора “послао својој мајци, да се измири са Стефаном и да утврде да живе како приличи благочастивима”. Описујући опсаду Селимврије у јесен 1411. године, Константин Филозоф истиче да је Ђурађ послао поруку мајци “раније”. То је свакако било после смрти султана Сулејмана I у фебруару 1411. Понуда је прихваћена, а тај чин Константин Филозоф описао је речима “деспот га прими као отац са сином многожељеним”.¹⁰ Измирење је постигнуто пре 19. јула 1411. године, дакле у време када је Ђурађ био ван Србије.¹¹ Посредник је била госпођа Мара, Ђурђева мајка а Стефанова сестра, која је најтеже подносила сукоб две породице. Она је, у одсуству сина, управљала Облашћу Бранковића.

Преокрет у Ђурђевој политици није био само измирење већ потчињавање деспоту Стефану. Све слабији сестрић погнуо је главу пред све моћнијим ујаком. Не из љубави према њему, већ из жеље да се спасе пропасти. Иако су разлози били политичке природе, ипак треба рећи да су и емотивни узроци утицали на измирење два блиска сродника. При томе је Ђурђу било лакше да погне главу када је био далеко од ујака. Помирење је била ретка појава крајем 14. и почетком 15. века, у време сукоба српских обласних господара. Ово је,

¹⁰ Константин Филозоф, н.д, 301; превод, н.д, 99.

¹¹ Ђ. Сп. Радојичић, Избор патријарха Данила III и канонизација кнеза Лазара, Гласник Скопског научног друштва, 21 (1940) 70; Историја српског народа, 2, 116 (М. Благојевић).

ипак, био посебан случај. Мада је измирење била Ђурђева капитулација, оно је истовремено био његов добар потез. Њиме се не само одржао, већ се на хоризонту указивала прилика наслеђивања српског престола, пошто деспот Стефан није имао деце. Његов најближи мушки сродник био је Ђурађ. Престо је могао, међутим, добити само ако заслужи својим будућим понашањем.

Узгред буди речено, док су се ујак и сестрић мирили, деспот Стефан је (највероватније 1411. године) добио од угарског краља Сребреницу, богати рудник у источној Босни, који је доносио велике приходе. За то време Ђурђева највећа брига била је како да се врати у отаџбину. У пролеће 1412. пребацио се млетачком лађом у Солун. Даље није могао, јер су Турци запосели главне путеве. Пошто се у граду задржао око пола године, изгледа да је тада упознао Јерину (Ирину) Кантакузин. Можда је тада и уговорен брак. Након измирења с ујаком његов положај био је много бољи, па је могао да добије невесту из византијске царске куће, која је била у сродству с владајућом династијом Палеолога. С друге стране, византијска царска принцеза пошла је за будућег наследника српског престола.¹²

После силних перипетија, “господин” Ђурађ се 23. октобра 1412. вратио кући. Када је дошао ујаку, “неисказана радост јављаше се” и од “тада могли су се видети као отац и син радујући се”.¹³ Ујак је, дакле, пригрлио сестрића као сина. Из цитата Константина Филозофа може се закључити да је “отац” био по рангу старији владар, а “син” млађи владар. Деспот је, дакле, истакао своју врховну власт, коју је Ђурађ признао. Али, деспот Стефан није подчинио својој власти Област Бранковића, нити је окрњио власт сестрића у крајевима наслеђеним од Вука.

Измирењем деспота Стефана и “господина” Ђурђа помирила су се два султанова вазала. Сваки је задржао своје, посебне, обавезе према Порти. За Ђурђа су почивале на уговору који је још његов отац склопио с турским царем. Султанова права и приходи нису смели бити окрњени.

Убрзо је између ујака и сестрића успостављена веома присна сарадња. Мада је Ђурађ имао своју ковницу и царину, већ почетком

¹² М. Спремић, Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба, Београд 1994, 59-64.

¹³ Константин Филозоф, н.д, 304; превод, н.д, 101-102.

1414. била је на снази његова наредба да новац деспота Стефана слободно циркулише у његовој Области и да га нико не сме одбијати.¹⁴ У јулу те године деспот је боравио у Приштини, главном месту Бранковића. Можда се тај боравак може повезати с чињеницом да је Ђурађ баш од те године и формално преузео врховну власт у породици.¹⁵ Већ од следеће године Дубровчани су му писали “Славному и велможному господину Ђурђу Вуковићу”.¹⁶ Није искључено да се ујак том приликом детаљније упознао с предстојећом свадбом сестрића. Као што је познато, она је прослављена крајем те године. Дубровачким поклицарима, који су ишли с честиткама и поклонима, наложено је да најпре посете деспота и честитају “свадбу његовог сестрића као сина”.¹⁷

Иако је Ђурађ успоставио присне везе с деспотом, носио је тежи терет од ујака. Тај терет био је присуство Турака у његовој Области. Још од Вуковог слома, била је под руком скопског крајишника, а, како по свему изгледа, већ крајем 14. века у њој су постављени темељи турских вилајета. Турске посаде биле су у Звечану и Јелечу, које су већ имале своје тимаре. Од 1396. кадија се налазио у Глухавици, а од 1399. турски кефалија у Звечану. Област је за Турке имала изузетно важан стратегијски значај за упаде у Босну и северну Србију.

Турци су у Области Бранковића реметили уобичајени трговачки промет и убирали приходе. Примењивали су “преузам”, тј. колективну одмазду према дубровачким трговцима, што је 1405. изазвало бурно реаговање дубровачких власти код госпође Маре.¹⁸ Она је зазирала од Османлија, пре свега од скопског намесника Пашајита, који је 1409. имао удела у Трепчи од четвртине рударске топионице (“кола”) Јунија Соркочевића.¹⁹ Осим тога, држао је царину на

¹⁴ “perchè l’ signor Zorzi vuol che coran (динари деспота-М.С.) per tuto el suo paese, e che nesun non li alsi refudar”. N. Jorga, Notes et extraits pour servir à l’histoire des Croisades au XV siècle (даље: Notes et extraits), II, Paris 1899, 144.

¹⁵ М. Благојевић, Савладарство, 205-206.

¹⁶ Повеље и писма, 1/1, 163.

¹⁷ Notes et extraits, II, 148.

¹⁸ М. Спремић, Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба, 77-78.

¹⁹ М. Динић, Трепча у средњем веку, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. 33, св. 1-2 (1967) 4, 8 = Српске земље у средњем веку, Београд 1978, 401, 406.

Лиму, у Вучитрну, Добријеву. Наследио га је 1413. син Исак-бег, који је у наредним деценијама био главни носилац турских освајања.²⁰ Успостава јединства у Османлијској царевини под Мехмедом I само је појачала турски утицај у Области Бранковића. Османлије су 1415. сигурно држали Звечан, у који су довели угарске заробљенике из Босне.²¹ У Приштини је 1421. седео њихов кадија. Дубровачки трговци у Области Бранковића почели су да се обраћају непосредно Порти. Сенат је баш 1421. саветовао својим поданицима у Приштини да, због својих невоља, пошаљу некога између себе турском цару.²² У Приштини су 1423. Османлије држале царину и имали свој суд.²³ Турских тимара било је у околини Раса и Сјенице, њихови чиновници убирали су приходе од сјеничких Влаха и од Никшића у Полимљу. Османлијске територијалне оазе у Области Бранковића улазиле су у склоп Крајишта скопског санџак-бега. Према томе, добар део прихода од земље, рудника, царина, глоба, у земљи Бранковића припадао је Турцима. Не може се утврдити шта је од прихода остајало Бранковићима. У њиховој земљи није била само српска већ српско-турска управа.

Српско-турска управа није постојала у земљи деспота Стефана. Није било османлијских територијалних оаза, нити је деспот делио приходе са Турцима. Још је добијао приходе од поседа и рудника у Угарској. Једина његова обавеза била је плаћање годишњег харача султану. Али, без обзира на Турке, приходи “господина” Ђурђа од рудника и тргова у целини били су знатно мањи од прихода деспота Стефана. Ново Брдо и Сребреница били су рударски колоси, па је сваки од њих давао приходе као целокупно рударство Области Бранковића. Како показују истраживања И. Божића, у другој и трећој деценији 15. века послови Дубровчана у земљи деспота брзо су расли, а осетно опадали у Ђурђевој Области. У земљи Лазаревића 1416. забележено је 147 дубровачких трговаца, следеће 1417. године

²⁰ Гл. Елезовић, Турски споменици у Скопљу, Гласник Скопског научног друштва, књ. 1, св. 1 (1925) 139-141.

²¹ J. Gelcich-L. Thallöczy, *Diplomatarium relationum reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae*, Budapest 1887, 251. Уп. С. Ћирковић, Две године босанске историје (1414-1415), Историјски гласник, 3-4 (1953) 36.

²² И. Божић, Дубровник и Турска у 14 и 15. веку, Београд 1952, 32.

²³ М. Динић, Област Бранковића, 27 = Српске земље у средњем веку, 174.

254, а 1419. 359. Однос према Области Бранковића био је 1421. године 295:136 у корист земаља Лазаревића.²⁴ Када се говори о полету српске Деспотовине после успостављања мира 1413. године, мисли се на државу деспота Стефана.

Осим материјалних, деспот Стефан је имао и друга преимућства. Имао је подршку цркве. Она је, убрзо после погибије на Косову, уврстила кнеза Лазара у ред својих светитеља. Његов син је сазивао саборе, што други обласни господари нису могли ни да покушају. Он и његови најближи дизали су задужбине: Ресаву, Љубостињу, Каленић, Павловац, Сисојевац, Копорин, Велуће и друге. Ктиторска делатност у Области Бранковића била је скоро никаква. Ослоњен на цркву и обезбеђен добрим приходима, деспот Стефан реорганизовао је државну управу. Увео је чврсту унутрашњу организацију, са јаким централним органима власти. У локалној управи заменио је старе жупе “властима”, на челу с војводама.²⁵ У Области Бранковића остало је старо уређење, које није реформисано ни до пада под турску власт.

Иако су деспот Стефан и “господин” Ђурађ временом све више сарађивали, сваки је и даље владао својом земљом. Када је 1417. дошло до сукоба између Дубровника и деспота, дубровачка влада је већала да забрани одлазак трговаца “in Sclauonia, hoc est in contrata despot solummodo et suis tenutis omnibus”.²⁶ Иван Кастриот је 1420. гарантовао Дубровчанима да могу ићи “у земљу Ђурђеву или господина деспота”.²⁷ Дубровчани су 1421. изричито помињали “contrate de messer Zorzi”.²⁸ Ипак, један запис из 1417/1418. године писан је “у дане... господина Стефана деспота и господина Ђурђа... у Архангеле више Призрена града, повеленијем господина Ђурђа”, дакле датован је и деспотом Стефаном, иако је настао у Области Бранкови-

²⁴ И. Божић, Српске земље у доба Стефана Лазаревића, Моравска школа и њено доба, Београд 1972, 117-118.

²⁵ М. Динић, Власти у време Деспотовине, Зборник Филозофског факултета у Београду, 10/1 (1968) 237-244.

²⁶ М. Динић, Област Бранковића, 22 = Српске земље у средњем веку, 168.

²⁷ Повеље и писма, 1/1, 213.

²⁸ Notes et extraits, II, 199. Уп. С. Ћирковић, Моравска Србија у историји српског народа, Моравска школа и њено доба, Београд 1972, 107.

ћа²⁹ Пошто су односи између ујака и сестрића били веома блиски, Ђураћ је узимао слободу да се заузима за Дубровчане код Стефана. Када су се 1417. жалили на положај у Сребреници, посредовао је код ујака, а Сенат му се посебно захваљивао.³⁰ Како је временом Ђураћ постао најприснији Стефанов сарадник, 1421. године дао је своме сину име Стефан. То је био једини Стефан међу бројним члановима породице Бранковић.

Пошто је веза између ујака и сестрића била веома присна, било је јасно да ће се њихове територије спојити у личности “господина” Ђурђа. Зато је деспот 1421. истакао право на наслеђе Балша III, иако се његова земља граничила са Зетом само преко Области Бранковића. Наследивши Зету, наследио је рат с Млечанима, чији ток ближе осветљава међусобне односе ујака и сестрића. Деспот се већ 1421. спустио с војском у Приморје. Званична Венеција је 16. маја 1422. дала упутство Марку Барбадигу, провизору Котора, да иде деспоту Стефану. Приложила је посебно веровно писмо за “господина” Ђурђа, “*si dictus dominus Georgius erit apud dictum dominum ducesem Raхie*”. Молиће Ђурђа да посредује за мир, а, ако Барбадигу процени корисним, поклониће му “*unam petiam veluti non aureati*”.³¹ Деспот је 1423. препустио Ђурђу ратне операције и преговоре с Млечанима. Сестрић је стигао у Зету као његов најближи сарадник и извршилац његових планова. У Зети су се, међутим, још у време Немањића вежбали у управи и рату млади краљеви, будући наследници престола.

У тешким преговорима с Млечанима, Ђураћ је највише времена посветио разграничењима. Из Венеције је 23. јуна 1423. писано Франческу Бембу, генералном капетану Јадранског мора, да је наложено Марку Барбадигу да склопи мир “*cum domino despoto seu com illo vel illis, qui essent suo nomine*”.³² “Господин” Ђураћ није поменут по имену. Већ 2. јула писано је Марку Барбадигу и поново

²⁹ Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи, 1, Београд 1902 70-71.

³⁰ Notes et extraits, II, 166, 199, 237.

³¹ J. Valentini, Acta Albaniae Veneta (даље: Acta Albaniae Veneta, Pars II, Tomus XI, München 1971, бр. 2588; S. Ljubić, Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke republike (даље: Listine), VIII, Zagreb 1886, 173-174.

³² Acta Albaniae Veneta, бр.2752; Listine, VIII, 235.

Франческу Бембу “super facto pacis tractande com domino despoto Rassie seu com illis, qui ab eo libertatem haberent”.³³ Предвиђала се, дакле, и могућност да буде више деспотових заступника. У међувремену, Бембо је обавестио власти у Млечима да је разговарао “cum domino Georgio nepote domini despota Rassie”. Наложено му је 13. јула 1423. “veniendi ad pacem cum domino Despoto Rassie sive cum habentibus libertatem ab eo”.³⁴ Млечани су, наравно, знали да је Ђурађ Стефанов сестрић, али је мир могао бити склопљен само са онима који буду имали деспотово овлашћење.

Из Венеције је 2. августа 1423. поручено Бембу и Барбадигу “quod ad pacem et concordiam deueniatis cum suprascripto domino Georgio nomini domini Despota Rassie. Током преговора, Ђурађ је најпре затражио Улцињ – “Primo quidem petit dominus Georgius nomine domini Despota Ciuitatem Dulcigni cum suis confinibus”. Из Венеције су скренули пажњу својим преговарачима да “in capitulis porrectis per ipsum dominum Georgium nomine domini Despota” не помиње се Луштица, али да је може тражити “nomine predicti domini Despota”. Даље су их обавештавали “super facto pacis tractande cum domino Despoto Rassie siue cum deputato vel deputatis seu deputando uel deputandis per eum”. На крају су им давали слободу “Veniendi ad pacem cum domino Despoto uel deputatis ab eo”.³⁵ Ђурађ је, дакле, започео преговоре с Млечанима у име деспота. За њих је био његов изасланик (“deputatus”), а да није увек помињано његово име.

После дужих преговора, у Светом Срђу на Бојани 12. августа 1423. склопљен је мир између Млечана “Et Illustrem dominum dispotum Stefanum ducam (?) Rassie et Magnificum dominum Georgium quondam Vulchi”. На почетку документа наведено је да већ дуго трају неслога и рат између Венеције “Et Illustrem et Excelsum dominum Dispotum Stefanum eadem gratia ducem Rassie et cetera, et suprascriptum Magnificum dominum Georgium”. Зато се приступило склапању мира “Cum prefato Illustri domino despoto Stefano duce Rassie et cet. Et ipso Magnifico domino Georgio suis proprijs nominibus, et nomine, et vice heredum, et Successorum suorum”. Мир је скло-

³³ Acta Albaniae Veneta, бр. 2755, 2756; Listine, VIII, 238.

³⁴ Acta Albaniae Veneta, бр. 2780, 2781; Listine, VIII, 239.

³⁵ Acta Albaniae Veneta, бр. 2795, 2796; Listine, VIII, 242-246.

пио представник Млетака “Et prefatus Magnificus dominus dominus Georgius quondam Vulchi habens similiter plenissimam commissionem auctoritatem et bayliam ut supra a prelibato Illustri et excelso domino domino dispoto Stefano Rassie duce et c. Vt patet per literas eiusdem Illustris dominij dominij Despoti in literis sclauis Ad ipsum dominum dominum Georgium delatas Eiusdem Illustris dominij dominij despota sigilli impressione munitas Considerantes bene ac diligenter quanto tempore Inter Ipsos principes et duces prealegatos eorumque predecessores sine vi sine fraude, et sine aliquali liuore sed cum omni prorsus sincera caritate et perfecta extitit Amicicia et pax amena Quia pace in humanis rebus nil principibus delectabilius nil melius nil tranquilla pace suauius nil ciuibus atque subditis optabilius”. Стефан је, дакле, дао Ђурђу српски писано овлашћење за склапање мира, снабдевено деспотовим печатом. Занимљива је напомена да између њих влада љубав и пријатељство, што је најбоље и најпожељније за њихове поданике. Што се тиче одлука о појединим поседима, истакнуто је да иступа “dito Signor Zorzi nomine quo supra”, тј. у име деспота. Ђураћ је још затражио до шест галија за борбу против Турака или других непријатеља, такође “nominee quo supra”. Он је тражио, исто тако и у име деспота, да Република “ратификује и потврди” привилегије које је дала кнезу Лазару и његовом оцу Вуку. Франческо Бембо у име Венеције и “Magnificus dominus dominus Georgius per se et suos heredes (sic), ac nominibus quibus supra” заклели су се на текст уговора на јеванђељу, над иконом и “фигуром” Исуса Христа, које су додирнули. Уговор је саставио Никола де Архилупис из Котора “Imperiali auctoritate Judex ordinarius et publicus notarius” деспота Стефана и “scriba” “господина” Ђурђа. На уговор је утиснут Ђурђев печат.³⁶

Не знајући за склопљени уговор у Светом Срђу, из Венеције је 19. августа 1423. наложено Франческу Бембу, “quatenus si in receptione presentis nostri mandati inter dominum. Georgium de Calcho (recte: Volcho) nomine Despoti Rassie et vos nomine nostri dominij conclusa erit pax”, да упути одмах галију у Далмацију, јер су у Јадран ушли Каталонци. Зато “sumus dispositi prestissime prouidere sic quod domi-

³⁶ Acta Albaniae Veneta, бр. 2805; Listine, VIII, 248-253. Коментар уговора: Историја Црне Горе, 2/2, Титоград 1970, 145-146 (И. Божић).

nus Despotus non habebit causam molestandi loca nostra deinde”.³⁷ Из упутства се, дакле, види да је “господин” Ђурађ и даље преговарао у име деспота Стефана, а Млечани су споразум са Србима сматрали као “мир или примирје” са деспотом. Иако се Ђурађ налазио с војском у Зети, Млечани су настојали да “господин Деспот” не узнемирава њихова тамошња места, сматрајући војску његовом.

Пошто су обе стране желеле да допуне ранији уговор, Венеција је, преко скадарског капетана Франческа Квирина, склопила 26. августа 1424. године у копаоничкој Плани нови споразум с господином Ђурђем. Он је иступао “per se et per nome del illustrissimo signor despoto”. Одређено је да се трговци могу слободно кретати, како поданици Венеције, “quanto de li ditto illustre signor despoto et magnifico signor Zorzi”. Још је додато да поданици Републике могу слободно користити своја имања у земљама “de li diti signori”. Исто право уживаће “li homini de li diti signori” на млетачком земљишту.³⁸ Наведена формулација доносила је нешто ново у односу на уговор склопљен у Светом Срђу. Одредбе о слободи кретања трговаца, а нарочито о двовласничким имањима, односиле су се на српско и млетачко земљиште у Зети. Као господар српског дела Зете први пут се јавља “господин” Ђурађ. Он је, овом приликом, иступио најпре у своје име, а онда у име деспота. Наравно, и даље се правила разлика између земаља деспота и Области Бранковића. У одлуци дубровачког Сената од 9. октобра 1425. помињу се трговци “qui vellent ire in contratam domini despoti de Rassia et in contratam domini Georgii Volcouich”.³⁹

Натезање с Млечанима настављено је и следеће године. У Венецију су у лето 1425. стигла два амбасадора “domini Georgii de Vulcho nepotis domini Despoti Rassie”. Тражили су да се реше спорна питања “super pace facta inter dominum Despotum” и Млетака. Уз напомену да желе да живе у миру и пријатељству “cum Illustri domino Despoto, et magnifico domino Georgio” сенатори су предложили арби-

³⁷ Acta Albaniae Veneta, бр.2808.

³⁸ Listine, VIII, 277-278.

³⁹ М. Динић, Сребреник крај Сребренице, Глас Српске краљевске академије наука, 161 (1934) 190 нап. 12 = Српске земље у средњем веку, Београд 1978, 361 нап. 12.

тражу неког неутралног лица или тела.⁴⁰ Пошто преговори с Ђурђевим амбасадорима нису дали резултата, Млечани су одлучили да поново пошаљу Ђурђу Франческа Квирина. У упутству, које му је написано 3. септембра 1425, наведено је да нису поштоване неке одредбе мира, склопљеног “*inter Illustrem dominum Despotum et dictum magnificum dominum Georgium*” с једне и Млетачке републике с друге стране. Истичући да желе мир “*specialiter cum Illustre (sic) domino Despoto, et sua magnitudine*” подвукли су како су Ђурђевим амбасадорима навели да не могу давати “*dominis suis*” 1.000 дуката которске провизије. Али, скренули су пажњу Квирина да води рачуна да тврђава Ђурђевац припадне Млечанима “*sin autem remeneret eorum dominis*”. Пошто Ђураћ “*vellet*” Паштровиће, скадарски капетан је овлашћен да му објасни како је њима обећано “*quod non assignaret eos dictis dominis*”. Како Ђураћ, исто тако, “хоће” Св. Марију Ратачку, Квирин је био дужан “*assignetur predicto domino*”, само ако она спада у дистрикт Бара. Посебно је наглашено да деспот и Ђураћ треба да врате део скадарског дистрикта и “*illam partem districtus Catari quam tenebant*”. Ђурђу је понуђено да, у случају потребе, “*posit se cum filijs et heredibus et bonis ac hauere suis*”, склонити на млетачку територију. Нуђена је опет међународна арбитража, а да би се лакше дошло до споразума, Квирин је носио Ђурђу златнотканог бруката у вредности од 200 дуката.⁴¹

У упутству Квирина, Млечани су 1425. сматрали деспота и Ђурђа једном страном. Изричито су наводили да не само деспот Стефан већ и господин Ђураћ држе територије у Зети које припадају српској држави. Када су у питању зетски поседи, између њих двојице није више прављена разлика.

⁴⁰ Acta Albaniae Veneta, Pars II, Tomus XII, бр. 2999. Према И. Божићу, Историја Црне Горе, 2/2, 148, Дубровачани су у јулу 1425. пребацили у Млетке посланство деспота Стефана, “под вођством војводе Николе”. Уп. И. Ђурић, Сумрак Византије (Време Јована VIII Палеолога) 1392-1448, Београд 1984, 272 нап. 15.

⁴¹ Acta Albaniae Veneta, бр. 3003; Ј. Шафарик, Србски историјски споменици млетачког архива, Гласник Друштва србске словесности, 13 (1861) 223-238; Notes et extraits, I, 405-407.

Млетачке власти су обавестили 5. септембра 1425. господина Ђурђа да Франческо Квирин има овлашћење да с њим настави преговоре.⁴² Њих двојица су 26. априла 1426. склопили у Вучитрну нови, трећи по реду, споразум. “Magnificum et potentem dominum dominum Georgium quondam Vulchi suo proprio nomine et vice, et nomine Illustris, et Excelsi principis domini domini Stephanj despota (dei gratia ducis Rassie, etc) иступио је у своје име донекле израженије него у Плани. Млечани су истакли да “dominus Georgius tenet” Луштицу. “Magnificus dominus dominus Georgius nomine, quo supra”, тражио је и Паштровиће. Одбијајући захтев, Млечани су поновили да је њима обећано “de non assignando eos dicto domino domino Georgio nec alicui alij domino”. И поред разних спорења, на крају је, ипак, склопљен споразум.

Франческо Квирин имао је за вучитрнске преговоре одговарајуће овлашћење Млетачке републике с једне стране, а “prefatus Magnificus et potens dominus Georgius quondam Vulchi habens similiter plenissimam remissionem (recte:commissionem) auctoritatem et bailiam ut supra a prelibato Illustri et Excelso domino, domino despota Stefano Rassie, et cet. Vt patet per literas eiusdem domini domini despota ad ipsum Spectabilem et generosum dominum Franciscum Quirino delatas, eiusdem Illustris domini domini despota sigilli impressione munitas datas in Topoloniça die xxij mensis Martij 1426 ex parte altera, suo proprio nomine, et vice prefati Illustris domini domini despota Stephanj”. Дакле, деспот је дао Ђурђу овлашћење за вучитрнске преговоре, о чему је 22. марта 1426. обавестио Квирина, писмом, састављеним у Тополници, крај Новог Брда.⁴³ Било је то у непосредној близини Области Бранковића, што наводи на мисао да су се ујак и сестрић састали пре преговора с млетачким представником. “El prefato Magnifico signor Zorzo sie contento, e promete per suo proprio nome, e per suo heredi e successori e per nome del prelibato Illustrato, et Excelso Signor despota” да се одриче которског трибута. Истакнуто је да је “el prefato Magnifico Signor Zorzi nomine quo supra” преговарао о Паштровићима, чи-

⁴² Acta Albaniae Veneta, бр. 3075.

⁴³ “Крај око Новог Брда чинио је средњовековну жупу Тополницу”. М. Динић, За историју рударства у средњовековној Србији и Босни, 2, Београд 1962, 31 = Из српске историје средњег века, Београд 2003, 589.

ји један део “iera a obediencia del prefato Illustre Signor dispoto, e signor Zorzi nominee quo supra”. Формулација о Грбљу, “E se algun subdito del prefato Illustre Signor dispoto, e del dicto Magnifico Signor Zorzi”, наговештава да су Грбљани под влашћу оба господара. Даље је предвиђено да се гоне злочинци и лопови, како поданици Републике тако и “de li dicti signori”, како на млетачким поседима тако и “in le terre o luogi di prefati Signori”. Поновљене су одредбе о слободи кретања трговаца и о двовласничким имањима. На крају је Франческо Квирин обећао у име Венеције “chel prefato Illustre signor dispoto, e el prefato Magnifico signor Zorzi cum loro fiuolj e fiuole, et heredj et etiamdio sel romagnisse una sola fiuola de I dicti signori che la prefata ducal signoria de Veniexie li receuera, et hauera, et accetera in perpetuo in fradello e fio et in amixi carissimi per recommendadi”. Као и Франческо Квирин, “Magnificus dominus Georgius per se, et suos heredes (sic), ac nominibus quo supra”, заклео се да ће поштовати уговор на Јеванђељу, над иконом и ликом Исуса Христа. Потврђене су и одредбе уговора, склопљеног у Светом Срђу. “Promisit Insuper prefatus Magnificus dominus dominus Georgius nomine quo supra per pactum expressum stipulatione vallatum, quod prefatus Illustris, et Excelsus dominus dominus dispotus per publicum instrumentum seu per suas literas patentes bulla solita communitas presens instrumentum, et omnia, et singula contenta in eo ratificabit, approbabit, et emologabit, et confirmabit et firma rata, grata, et valida habebit, et tenebit, et in nullo contrafaciet, uel veniet”. На документ је утиснут Ђурђевићев печат.⁴⁴

“Господин” Ђураћ склопио је Вучитрнски уговор најпре у своје “лично име”. Наведено је да “држи” Луштицу и да Паштровићи неће бити предати “господину Ђурђу”, нити било коме другом господару. Добио је обећање да ће Млетачка република сматрати “најдражим пријатељима” синове и кћери деспотове и његове, па макар остала само једна једина кћер. Формулација се односила само на Ђурђевићеву децу. Њих је први пут, на тако изричит начин, унео у уговор с Млечанима, склопљен у његовом двору у Вучитрну.

Склапајући уговор, Ђураћ је обећао да ће га ратификовати деспот Стефан. Он је то учинио 25. јула 1426. у рудничкој Сребреници. Напомињући да је дуго трајао рат између Венеције, с једне, и

⁴⁴ Acta Albaniae Veneta, бр. 3037; Listine, IX, 7-14.

њега “et Magnificum Georgium quondam Vulki Branki nepotem ac filium” с друге стране, ратификовао је оба споразума, и онај из 1423, склопљен у Светом Срђу, и овај из 1426, закључен у Вучитрну. Ратификација млетачког Сената уследила је 3. фебруара 1427. године.⁴⁵ У документу о ратификацији деспот Стефан је поменуо не само оца већ и деду “господина” Ђурђа, а самог Ђурђа је назвао својим “сестрићем и сином”.

Пошто је сарадња деспота Стефана и “господина” Ђурђа била све чвршћа, а како је сестрић од измирења скоро деценију и по доказивао своју верност, деспот Стефан је решио да га званично представи као наследника престола. Од раније је боловао од “ножне болести” и када му се стање погоршало, прича Константин Филозоф, “побојавши се смрти посла по свога сестрића господина Ђурђа”. Сазвао је државни сабор у рудничкој Сребреници, “и ту сабра са патријархом сабор часних архијереја и благородних свију власти и свију изабраних”. Пошто је благословио састрића, обратио им се речима: “Од сада овога познајте господином место мене”. Затим “Учинише и молитву над њиме са полагањем руку”. Деспот “све закле да ће му бити верни”, а онда закле и њега самога речима “како сам ја сам о свему мислио, тако чини и ти”.⁴⁶ Деспот Стефан је, дакле, рукоположио и поставио Ђурђа за наследника српског престола. Био је то верски чин и правни акт.

Не зна се када је тачно одржан сабор у рудничкој Сребреници.⁴⁷ Из млетачких докумената стиче се утисак да је одлука о одређивању Ђурђа да деспотовог наследника донета пре вучитрнских преговора 22. априла 1426. и пре деспотовог овлашћења за те преговоре, написаног 22. марта исте године. Деспот је сазвао скуп највиших достојанственика у време тешке болести, чак “побојавши се смрти.” Није на одмет податак да је боловао од “ножне болести” три године. Касније је “издравивши од оне болести,” ходао, чинећи добра дела, прича Константин Филозоф.⁴⁸ То сведочи да је прошло извесно време од одржавања сабора до његове смрти. По Србију је посебно тешка била 1425. година, јер је султан провалио с војском и

⁴⁵ Acta Albaniae Veneta, бр. 3061; Listine, IX, 17-18.

⁴⁶ Константин Филозоф, н.д, 316; превод, н.д, 113.

⁴⁷ О месту одржавања Сабора: М. Динић, За историју рударства, 2, 20 = Из српске историје средњег века, 575-576.

⁴⁸ Константин Филозоф, н.д, 316; превод, н.д, 113.

стигао до Крушевца. Прилике су биле такве да је требало доносити одлуке. Према редоследу излагања Константина Филозофа, сабор у Сребреници описан је пре догађаја у јесен 1425. године. Занимљиво је да М. Орбин изричито наводи да је баш 1425. године деспот пренео власт у Зети на Ђурђа: “Доцније, 1425. године, деспот се одрече читаве Зете, која је била под његовом влашћу, у корист сестрића Ђурђа.” Затим наводи да је “Ђурађ био господар Зете, а сем тога савладар у Рашкој и деспотов наследник.”⁴⁹ С обзиром да се у млетачким документима, Ђурађ од 1424, а нарочито 1425. године, назива господарем српских делова Зете, сабор у Сребреници одржан је вероватно 1424. а најкасније 1425. године. Ипак, треба поменути да је Стефан боравио у рудничкој Сребреници у јулу 1426. године.⁵⁰

Може бити да је деспот Стефан на сабору у Сребреници, или раније, усинио Ђурђа, поготово што су то налагале спољнополитичке околности. Већ је речено да после измирења 1411. “деспот га прими као отац са сином.” Када је следеће године сестрић дошао ујаку, од “тада могли су се видети као отац и син.” Дубровчани су честитали деспоту Ђурђевој женидбу, као “*le noze di suo nievo come figlo*”.⁵¹ Као сина су третирали Ђурђа до краја Стефановог живота. Када су 30. маја 1427. дали упутство поклицарима код деспота, истакли су да су Ђурђа угостили у своме граду, речима: *E mō novamente al fiol vostro, magnifico signor Zorzi*.⁵² Дакле, 1414. помињали су “сестрића као сина”, а 1427. само као “сина”. Остаје, ипак, најважније оно што је сам деспот написао Млечанима 26. јула 1426. године. Навео је да Ђурђа сматра “сестрићем и сином” (“*nepotem ac filium*”). Сестрић је био по сродству, а син по наследству престола. Касније, као владар Србије, Ђурађ је више пута назвао деспота Стефана својим “господином и родитељем”.⁵³

⁴⁹ М. Орбин, н.д, 74.

⁵⁰ *Acta Albaniae Veneta*, бр. 3061; Listine, IX, 18. М. Пурковић Кнез и деспот Стефан Лазаревић, Београд 1978, 129 нап. 495, сакупио је различита мишљења о времену одржавања сабора у Сребреници.

⁵¹ *Notes et extraits*, II, 148-149.

⁵² Исто, 237.

⁵³ М. Благојевић, Сродствена терминологија владара у списима Константина Филозофа и његових савременика, Зборник радова Византолошког института, 39 (2001/2002) 231-233.

Пошто је деспот представио Ђурђа као наследника на сабору у Сребреници, Константин Филозоф наводи да “од тада много верније се присвајаху младом своме господину”.⁵⁴ Ђурађ је, дакле, као престолонаследник постао “млади господин”. Тај назив је, по своме значењу, најближи термину “млади краљ”. Раније, у држави Немањића, “млади краљ” је био званични наследник престола, коме је поверавана на управу Зета. У складу с традицијом, деспот је послао “младог господина” у Зету.⁵⁵ У њу је стигао у првој половини августа 1426. године, са супругом Јерином, која му је, у међувремену, изродила шесторо деце. Дубровчани су га одмах позвали у свој град. Дочекали су га и угостили као будућег српског владара.⁵⁶

У међувремену, мешовите комисије у Зети завршиле су разграничења између млетачких и српских територија. На основу њихових извештаја, Ђурађ и Франческо Квирин потписали су 11. новембра 1426 у Дривасту “Изјаве” о границама и другим спорним питањима. Докуменат почиње: “Nos Georgius quondam Vulchi nostro proprio nomine, ac nomine, et vice filiorum et heredum, ac successorum nostrorum aut masculorum uel feminarum”, па онда “nominee et vice Illustris, et Excelsi Principis domini domini Stefanj despota Rassie”. Напоменуо је да од деспота има старо овлашћење из Тополнице од 22. марта 1426. године. Франческо Квирин је добио овлашћење од млетачких власти 5. септембра 1425, које су о томе послале извештај “dicto domino Georgio”. У одређивању граница Скадарског дистрикта наведено је шта припада Венецији а шта је “del Signor Zorzo”. У области Улциња, дељен је један посед, тако да половина припада Млечима “elaltra mita el (recte: al) signor Zorzi”. Такође, “resto del bosco sia del prefato signor Zorzi”. При подели Паштровића одређено је да Вукашин “Bezich” са синовима “resta al prefato Signor Zorzi”. Бискупијама, опатијама и црквама с млетачке територије признато је уживање старих права “in el territorio del prefato Signor Zorzi”. Такође, “tuti li homenj, et subditi del prefato Signor Zorzi” могу пословати на которској територији, као што и Которани могу трговати “in li lu-

⁵⁴ Константин Филозоф, н.д, 316; превод, н.д, 113.

⁵⁵ М. Благојевић, Сродствена терминологија, 232; Исти, Савладарство, 198 = Немањићи и Лазаревићи, 373.

⁵⁶ М. Спремић, Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба, 69-70.

ogi e territorio del prefato Signor Zorzi”. Дозвољен је довоз соли у Будву “al prefato Magnifico signor Zorzi”. На међусобну војну помоћ у Зети обавезали су се Млеци и “signor Zorzi nomine quo supra”. Са истом формулацијом регулисана је исплата скадарске провизије. На документ је утиснут Ђурђев печат.⁵⁷

Ђурађ је закључио уговор у Дривасту најпре у своје име, затим у име мушких и женских наследника, па тек онда у име деспота Стефана. Само се Ђурађ наводи као господар поседа у Зети, који су припадали српској Деспотовини. Једино је при регулисању војне помоћи и исплате скадарске провизије иступао у име деспота. Из уговора у уговор, које је с Млечанима склопио, улога “господина” Ђурђа била је све већа.

*

“Господин” Ђурађ је око три и по године преговарао са Млечанима и повремено боравио у Зети. Из уговора у Светом Срђу и преписке из 1423. године види се да је наступао у име деспота Стефана. Тада су преговарачке стране биле Млеци и деспот, чији је Ђурађ био “депутат”. Већ у уговору у Плани из 1424. године, Ђурађ је наступао не само у име деспота већ и у своје име. Тада се почиње помињати као господар делова Зете који су припадали српској држави. То је било још израженије током 1425. године, да би 1426. године, у уговор с Млечанима унео и своју децу. Последњи уговор од 11. новембра 1426. склопио је најпре у своје име, затим у име своје мушке и женске деце, а онда у име деспота Стефана. Тада је само Ђурађ наведен као господар делова Зете који су припадали Србији.

Током разговора с Млечанима, Ђурађ се показао као вешт преговарач. Ишао је корак по корак. Па и у односу на деспота Стефана. Њихове везе не само да нису поремећене, већ су постале још чвршће. Ђурађ је у лето 1426. великодушно предложио Млечанима да деспот посредује око склапања турско-млетачког мира, како би се завршио рат око Солуна.⁵⁸ Треба, међутим, истаћи да је деспот задржао право да одобрава и ратификује споразуме, које је Ђурађ склапао с Млечанима. Он је то чинио, али је и Ђурађ успео, баш током тих преговора, да званично постане наследник српског престола.

⁵⁷ Acta Albaniae Veneta, бр. 3075; Listine, IX, 14-17.

⁵⁸ Acta Albaniae Veneta, бр. 3066; Notes et extraits, I, 429-430.

Две слабости су ометале деспота Стефана –био је болестан и није имао порода; Ђурађ је, међутим, био здрав (живео је још тридесетак година) и имао је децу. То је одредило будући ток догађаја.

Momčilo Spremić

DESPOT STEFAN LAZAREVIĆ AND “SIR” ĐURAĐ BRANKOVIĆ

Summary

The relations between the Despot Stefan Lazarević and “Sir” Đurađ Branković had two different phases between 1397 (the death of Vuk Branković) and 1427 (the death of Stefan Lazarević). In the first phase, which lasted until 1411, these relations were hostile. Upon his return from the Angora battle, in 1402, the Despot imprisoned his nephew Đurađ. At the end of that same year, there was an armed conflict between the Lazarevićs and the Brankovićs in Kosovo. They had different policies during the first decade of the 15th century: the Despot was closer to the Hungarians, while the Brankovićs remained the Sultan's faithful vassals. Vuk's inheritors supported the 1409 rebellion of Vuk Lazarević against his brother. However, while taking part in Turkish intercorridors, “Sir” Đurađ experienced hardship, and even struggled to save his own life. That is why in 1411 he made peace with his uncle Stefan, effectively submitting to his authority. However, each one of them continued ruling his own region. They had different status. In the Branković lands, Turks had territorial oases, and took various forms of revenue. They had no such rights in the Lazarević lands, so Despot Stefan's revenue was much higher. As the Despot inherited Zeta in 1421, two years later, he left war and negotiations with Venice to his nephew Đurađ. Numerous documents from Venice show that Đurađ negotiated in 1423 in the name of the Despot Stefan. Already in 1424, he started speaking in his own name, and began to claim to be the lord of the parts of Zeta annexed to the Serbian state. This shift was more pronounced in the next year, and in 1426, he included his children in contracts with Venice. Venice documents also indicate that the state assembly in the mining Srebrenica, where Đurađ was officially presented as the inheritor of the Despot Stefan, took place in 1424 or 1425.